

Монети 1924 р. випуску у грошовому обігу СРСР

Олександр Десятников (Черкаси)

Серед економічних здобутків СРСР періоду непу особливу увагу привертає грошова реформа 1924 р., яка стала завершальним етапом процесу стабілізації фінансової системи. Реформа вилучала з обігу знецінені радзнаки та вводила нові казначейські білети в 5, 3 та 1 рубль золотом. Нові грошові знаки прив'язувались до червінця і фактично були дрібними купюрами грошового обігу. Один червінець дорівнював 10 карбованцям казначейськими білетами, причому обмежень обміну одних купюр на інші не встановлювалось. Таким чином досягалась цілісність грошової системи.

Важливим актом в серії заходів грошової реформи 1924 р. було введення в обіг мідної та срібної монети.

При плануванні здійснення реформи стояло питання, чи обмежитись випуском паперових грошей, чи приступити також до випуску металевих монет. Про золото поки що не могло бути, звичайно, й мови. Але для того, щоб поставити казначейську емісію на міцнішу основу, уявлялось правильним випустити срібну монету. Ця монета неповноцінна, але населення звикло до неї, і після відсутності металу в обігу протягом майже десяти років поява срібла мала оздоровлююче подіяти на грошовий обіг. Випуск срібної монети мав упорядкувати грошовий обіг на селі, оскільки передбачалось, що селянство залюбки сприйме срібні гроші. Особливо великого значення випуск срібла набув з точки зору необхідності впровадження якомога більшої кількості грошей та розширення емісійних можливостей казначейства.

Про карбування розмінної монети було оголошено декретом ЦВК та РНК СРСР від 22 лютого 1924 р. Постанова встановлювала дореволюційний монетний устав. Було визано найдоцільнішим не змінювати ані вмісту чистого срібла та міді в монетах, ані їх лігатурної ваги та діаметру, ані попереднього ремедіуму. Обіг мав отримати монету, яка в точності відповідала тій, якою звали користуватися до війни. Змінено було лише її зовнішній вигляд.

Постанова про випуск монети зводилась до наступного. Випускається срібна монета високопробна (банківська) номіналами в 1 рубль та в 50 копійок (полтинник) та низькопробна (білонна) номіналами в 20 копійок, 15 копійок і 10 копійок. Попередні срібні монети в 25 копійок та 5 копійок не

випускаються: досвід минулих років показав, що вони не потрібні обігові. Мідні монети випускаються номіналами в 5 копійок, 3 копійки, 2 копійки та 1 копійка. Срібна та мідна монети є законним платіжним засобом, тобто обов'язковим до прийому в платежі для всіх закладів, підприємств та осіб, причому 1 карбованець срібною чи мідною монетою прирівнюється до 1 карбованця золотом державними казначейськими білетами. Система грошового обігу була, таким чином, приведена до єдності [1, с. 295-296].

Для срібла та міді закон зберігав ті самі обмеження, які існували в попередньому монетному уставі. Банкнотне срібло (1 рубль та полтинник) було обов'язковим до прийому на суму до 25 крб., білонне срібло (20 коп., 15 коп., 10 коп.) та мідна монета - на суму до 3 крб. Така жорстка регламентація покликана була попередити осідання в одних руках великих сум монет. Лише каси державного казначейства зобов'язані були приймати срібну та мідну монету без обмежень [1, с. 296]. Потерта монета, яка надійшла у каси НКФ знову в обіг не випускалась. Зіпсована та нерозпізнювана по штемпелю монета не приймалася зовсім у каси НКФ і була не обов'язковою до прийому у платежі [2, с. 135].

Для того, щоб випуск монети набув необхідного значення, потрібно було, щоб його розміри були достатньо великими і щоб він не плентався у хвості казначейської емісії, а складав протягом принаймні першого року таку ж чи майже таку ж частину її, як випуск державних казначейських білетів. Так само підходило до питання і законодавство про грошовий обіг. Декрет давав доручення Народному Комісаріату Фінансів відкарбувати до 1 січня 1925 р. срібної та мідної монети на суму до 100 млн. крб. [1, с. 296]

Між тим проведення реформи за викладеним планом зустріло технічні ускладнення, через які неможливо було, однак, відкласти грошову реформу чи змінити її план. Монетний двір виявився недостатньо обладнаним для того, щоб у короткий термін впоратись із поставленими завданнями. Тому декрет дозволяв НКФ випустити тимчасові паперові бони номіналом від 1 до 50 копійок з тим, щоб не пізніше 1 січня 1925 р. оголошено було вільний обмін цих бон по номіналу на здвінку монету [3, с. 110].

Випуск бон був тимчасовим заходом. Їх кількість в обігу зростала до грудня 1924 р., доки досягла суми в 27801,1 тис. крб. З 1 січня почався обмін цих бон на монети і настало швидке вилучення їх з обігу. Між тим, в обігу частина бон прийшла в настільки зношений стан, що вийшла з вжитку без пред'яви до обміну. Досить імовірно, що ця частина досягла декількох мільйонів карбованців [4, с. 54].

Декрет передбачав також частку срібних монет дореволюційного карбування: старе срібло не "монетизується", тобто не визнається законним платіжним засобом; заборона виробництва та прийому платежів старим сріблом залишається в силі. У населення зберігалась дуже велика кількість довоєнного монетного срібла, тому склалась серйозна стурбованість, що його визнання поверне у канали грошового обігу стару білонну монету та заповнить їх настільки, що для нової казначейської емісії залишиться зовсім мало місця. З іншого боку при обговоренні реформи висловлювались побоювання, що невизнання старого срібла може перешкодити введенню срібної монети нового карбування [1, с. 296-297]. Але ці прогнози не виправдалися. Якщо у березні за срібну монету в 1 рубль на вільному ринку давали 1,15 коп., то вже у квітні - лише 58 коп. [5, с. 220]. Таким чином перетворення старої монети на лом завдало втрат її тримачам.

Однак, зупинялись перед цим не доводилось, оскільки цього вимагали інтереси найбільш успішного проведення реформи. Справа в тому, що випуск срібла, яке осідає надовго чи назавжди в обігу, становить серйозний прибуток для держави, оскільки ринкова ціна срібла, що міститься в монеті, менше номінальної вартості, позначеної на монеті. Золотник срібла коштував, наприклад, у Саратові 1 лютого 1924 р. - 12 коп. Вартість металу одного срібного рубля складала відповідно близько 50 коп., інші 50 коп. складали монетний дохід держави. Намічений на 1 січня 1925 р. випуск 100 млн. крб. сріблом обіцяв чистий прибуток приблизно 45-50 млн. крб. а це мало відіграти істотну роль у збалансуванні бюджету [6, с. 101].

Практичне виконання реформи відбувалося безпосередньо за виданням законодавчих постанов. Зокрема до випуску срібла приступили 26 лютого 1924 р. [1, с. 299].

Перші срібні гроші надійшли в чотири клубні московські торговельні заклади - ГУМ, Мосторг, Моссільпром та МОСПО. Наступного дня монети стали видавати на зачу покупцям [7, с. 28].

На 1 березня 1924 р. срібна монета складала 1,1% у загальній грошовій масі, на 1 квітня - 2,5% і на 1 червня - 3,6% [5, с. 218]. Таким чином, спочатку після проведення реформи відчувався дефіцит розмінної монети, особливо на селі. Наприклад, коли у с. Григоріополі Одеської губернії у березні 1924 р. з'явився перший радянський гривеник, його щасливий власник став показувати цю монету в базарний день на торговельному майдані села. За власником гривеника ходили ватагою більшою, ніж за ведмедем, якого незадовго до цього водили селом [8, с. 162].

Крім того, в уряді викликало дискусію питання про можливість тезаврацію срібних монет у зв'язку з прирівненням їх до казначейських білетів. Одні стверджували, що срібло буде ходити по курсу вище паперових грошей, інші навпаки, стверджували, що курс срібла буде нижчим курсу казначейських білетів. Насправді ж, срібло, оскільки воно утрималося в обігу, ходило нарівні з казначейськими білетами. Процес тезаврації срібла був невідворотним на початку реформи. Населення, навчене гірким досвідом попередніх інфляцій, як і передбачалося почало притримувати срібні гроші, вичікуючи подальшої долі нових паперових грошових знаків. Тобто тезаврація в цей час йшла за рахунок срібної монети. Але приблизно з липня срібло почало повертатися в обіг як розмінні гроші. Лише тоді, коли срібла стало в обігу достатня кількість, його тезаврація припинилася [9, с. 9-10; 5, с. 220].

З липня 1924 р. у зв'язку з підготовкою до реалізації врожаю політика стримування емісії була відмінена. Почалось помітне посилення випуску нових грошей. Так, якщо емісія срібних монет становила у червні 4359 тис. крб., то у липні вже 13656 тис. крб., у серпні - 7656 тис. крб. та у вересні - 6626,1 тис. крб. Мідна монета, якої у червні було емітовано на суму 0,1 тис. крб., у липні вже випущено на суму 16,2 тис. крб., у серпні - 12,9 тис. крб. та у вересні на 98,2 тис. крб. [5, с. 221]. Відповідно зростала і кількість монет у обігу: срібної у період з червня по жовтень 1924 р. з 16650,1 тис. крб. до 48944,0 тис. крб. та мідної за той самий період з 0,1 тис. крб. до 127,4 тис. крб. [5, с. 222]. На 1 жовтня 1926 р. в обігу було на 141,2 млн. крб. срібної монети та 7,2 млн. крб. мідної [1, с. 339].

У перші місяці після реформи для посилення засобів казначейства випускались ще паперові гроші, але з 1 липня 1924 р. випуск казначейських білетів для покриття бюджетних дефіцитів фактично припинився, а згідно з постановою ЦВК від 29 жовтня 1924 р. було заборонено законом. Джерелом прибутку казначейства залишився лише

випуск срібної та мідної монети. На 1924-1925 рр. він визначений був бруто (тобто без відрахування вартості металу та карбування) у 80 млн. крб. У наступному році він склав лише 15 млн. крб. У 1926-1927 рр. він вже не був внесений до бюджету, оскільки досвід попереднього року показав, що кількість дрібної монети у обігу зростає повільно і що розміри цього зростання не можуть бути передбачені з достатньою точністю [1, с. 339].

Темпи, з якими сфера обігу поглинала запаси розмінного срібла, вже в період підготовки до випуску мідної монети змусили Наркомфін шукати шляхи збільшення її виробництва. Було переведено на тризмінну роботу Монетний двір та прийнято рішення розмістити замовлення на випуск монети на інших підприємствах. Для цієї мети було обрано лєнінградський телефонний завод "Красная заря", де з жовтня 1924 р. карбували монети номіналами 2 копійки та 3 копійки. У той самий період Монетний двір випускав монети номіналами 1 копійка та 5 копійок. За один день карбувалося понад 1 мільйон монетних кружків. Пізніше одно- та п'ятикопійчани карбувала і "Красная заря". Було запропоновано карбувати срібну та мідну монету в Тулі та Одесі на штампвальних підприємствах, що входили до об'єднання електромеханічних заводів. Однак брак фахівців та досвіду зробили цю справу нереальною [7, с. 31; 8, с. 162-163].

Тоді за посередництвом повноважного представника СРСР у Великобританії Х. Раковського було вирішено розмістити замовлення на карбування полтинників на Бірмінгемському Монетному дворі та на карбування п'ятаків на фірмі Бірмінгем лімітед у корпорації з "Кінгс Нортон Метал Корпорейшн Лімітед" [7, с. 31; 8, с. 163].

Серійний випуск радянської монети у Великобританії було розпочато після надання пробних монет та виправлення зауважень, зроблених за зразками. Зокрема передбачалося дотримання одноманітності з монетами, які виготовлялись у Радянському Союзі. У гуртовому написі ініціали начальника монетного переділу Томаса Росса (Thomas Ross), написані через фіту - Ø.P., виправили на Т.P., оскільки фіта була вилучена з російського алфавіту ще реформою 1917-1918 рр. Перша партія п'ятаків британського карбування потрапила у СРСР у грудні 1924 р. [7, с. 31].

У 1925 р. було прийнято рішення про випуск монети номіналом півкопійки. Вона зберігала вагу та діаметр 1/2 копійки дореволюційного випуску. З серпня на Монетному дворі карбувались монети з датою "1925". До жовтня 1926 р. напівкопійок було випущено в обіг на 161 тис. крб. У наступний період Монетний двір виготовив порівняно невелику кількість напівкопійок з датами "1927" та "1928". Копієчні та двокопійчани монети з датою "1925" були випущені вкрай малими тиражами [7, с. 33].

У період виробництва перших партій мідної монети стало зрозуміло, що прийняття старих стандартів економічно мало вигідне і не відповідає технічним досягненням доби. На виробництво монети використовувалась велика кількість дефіцитного металу. Лише на жовтень 1925 р. маса чистої міді, яка знаходилась на руках у населення, становила майже 460 т. Важка монета вимагала додаткових витрат під час транспортування. Вона буквально обтяжувала кишені населення. Гаманець з міддю від однієї до п'яти копійок на суму в 1 карбованець важив 328 г [7, с. 34]. Грошова система країни забезпечувала умови, за яких купівельна спроможність монети визначалась вже не вагою та чистотою металу в ній, а лише визначеним на ній номіналом. Дотримуватися ремедіуму, прийнятого у 1867 р., не було ніякого сенсу. З цих міркувань з 1926 р. монети номіналом в 1,2,3 та 5 копійок без змін зображень, але зменшеним діаметром почали карбувати з алюмінієвої бронзи.

Карбування срібних рублів припинилось у 1924 р., полтинників у 1927. Срібні монети номіналами в 10, 15 та 20 копійок у 1931 р. замінили новим типом монет з нікелю.

Отже, введення монети у ході грошової реформи 1924 р. відіграло оздоровлююче значення в упорядженні грошового обігу, викликало довіру громадян до нової валюти, сприяло розширенню емісійних можливостей казначейства. Нові монети були сприйняті населенням та циркулювали в обігу за своєю номінальною вартістю у якості дрібних грошей.

Список літератури

1. **Юровський Л. Н.** Денежная политика Советской власти (1917-1927). - М.: Фин. изд-во, 1928. - 401 с.
2. **Луниц Л. А.** Деньги и денежные обязательства. Юридическое исследование. - М.: Фин. изд-во НКФ СССР, 1927. - 135 с.
3. **Сенкевич Д.** Государственные эмиссии СССР 1923-1961 гг. // Советский коллекционер. - 1968. - №6. - С. 108-118.
4. **Юровський Л. Н.** Современные проблемы денежной политики. - М.: Финансовое изд-во НКФ СССР, 1926. - 192 с.
5. **Русский рубль: Два века истории.** XIX-XX вв. - М.: Прогресс-Академия, 1994. - 336 с.
6. **Рагольський М. Н.** Денежное обращение в Советской России. - Саратов, 1924. - 123 с.
7. **Щєлоков А. А.** Монеты СССР. - Изд. 2-е, перераб. и. доп. - М.: Финансы и статистика, 1989. - 240 с.
8. **Пиріг О. А.** Неп: більшовицька політика імпровізації. - К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. - 274 с.
9. **Сокольников Г. Я.** Денежная реформа и пути её закрепления. - М.: Гос. изд-во, Б. г. - 44 с.